

Ыйдар сахалыы ааттара

- Тохсунньу – Танха Хаан
- Олунньу – Одун Хаан
- Кулун тутар – Дьөһөгөй
- Муус устар – Айыыһыт
- Ыам ыйа – Иэйэхсит
- Бэс ыйа – Үрүҥ Айыы Тойон
- От ыйа – Аан Алахчын
- Атырдьах ыйа – Аан Дьааһын
- Балаҕан ыйа – Улуу Суорун
- Алтынньы – Хотой Айыы
- Сэтинньи – **Байанай**
- Ахсынньы – Билгэ Хаан

БАЙАНАЙ

Сэтинньи ыйга сахалыы ый эргииринэн ойуур иччитэ Байанай кэлэр.

Байанай - хара тыа, хамсыыр-харамай, көтөр-суурэр иччитэ буолар.

Уу иччитэ **Күөх Боллох** диэн ааттанар.

Киьи сиргэ үөскүөбүттэн айылбаттан аһаан-сиэн алаһа дьиэлэнэн олорор, ол иһин киниэхэ сугуруйэр. Сэтинньигэ тыа кыылын туутэ-өнгө ситэр, булчуттар Баай Байанайтан көрдөһөн баран, тыаба бултуу бараллар.

Былыр саха киһитэ айылҕа биэрбитинэн аһаан - сиэн, тагнан - симэнэн, дьиэ - уот оностон, сылгы, сүөһү ииттэн олорбута. Булчут айылҕаҕа сылдьар кэмигэр сиэри - туому тутуһуохтаах, өбүгэлэр олохтообут үтүө үгэстэрин кэһиэ суохтаах.

Билбэт буоллаҕына хайаан да (!) үөрэтиэхтээх, сыыһа - халты туттуулары онорон булдун кэбиннэриэн сөп. Маннык бобуулары хас биирдии булчут тутуһуохтаах:

Уу булдугар сыһыан.

- Ууга сылдьан, балыктыыр кэмигэр төрүт айдаарбаттар, тыаһаабаттар.

- Бултаммыт балык үрдүгэр сөбөр-махтайар, улаханнык санарар табыллыбат.

- Бултаммыт балыгынан оонньуур табыллыбат.

- Балыгы атабынан тэбэр, хаһыйар, аанһа ахтыбатах курдук туттар, санарар, быраҕаттыыр сатаммат.

- Ууга силлиир- хаахтыыр сатаммат.

- Бултаммыт балык унуоҕун уокка куппаттар, балык төбөтүн сиргэ бырахпаттар.

- Булт тэрилин тэпсэр, үрдүнэн сылдьар, атыллыыр табыллыбат.

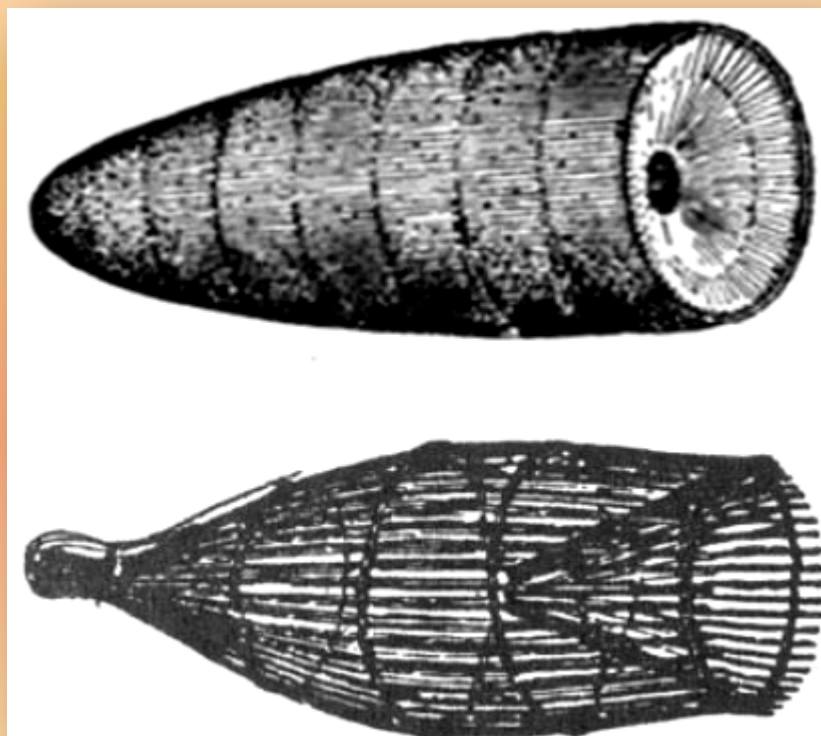
- Бөдөн балык түбэстэбинэ, унуоҕун маска уураллар, ордук сыһаабын унуоҕун.

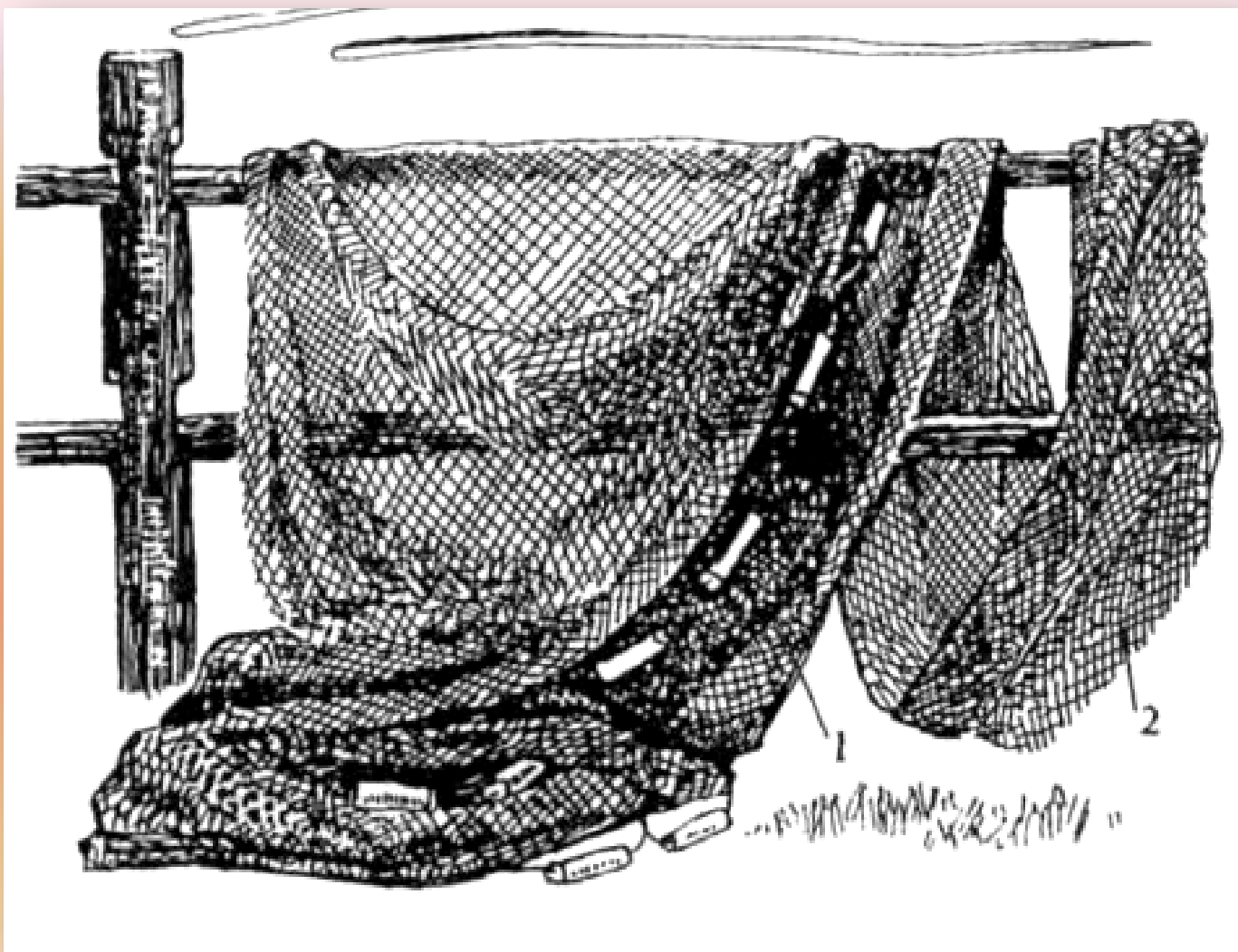
- Бултуур күөллэрин ыраастык туталлар, ыраастыыллар

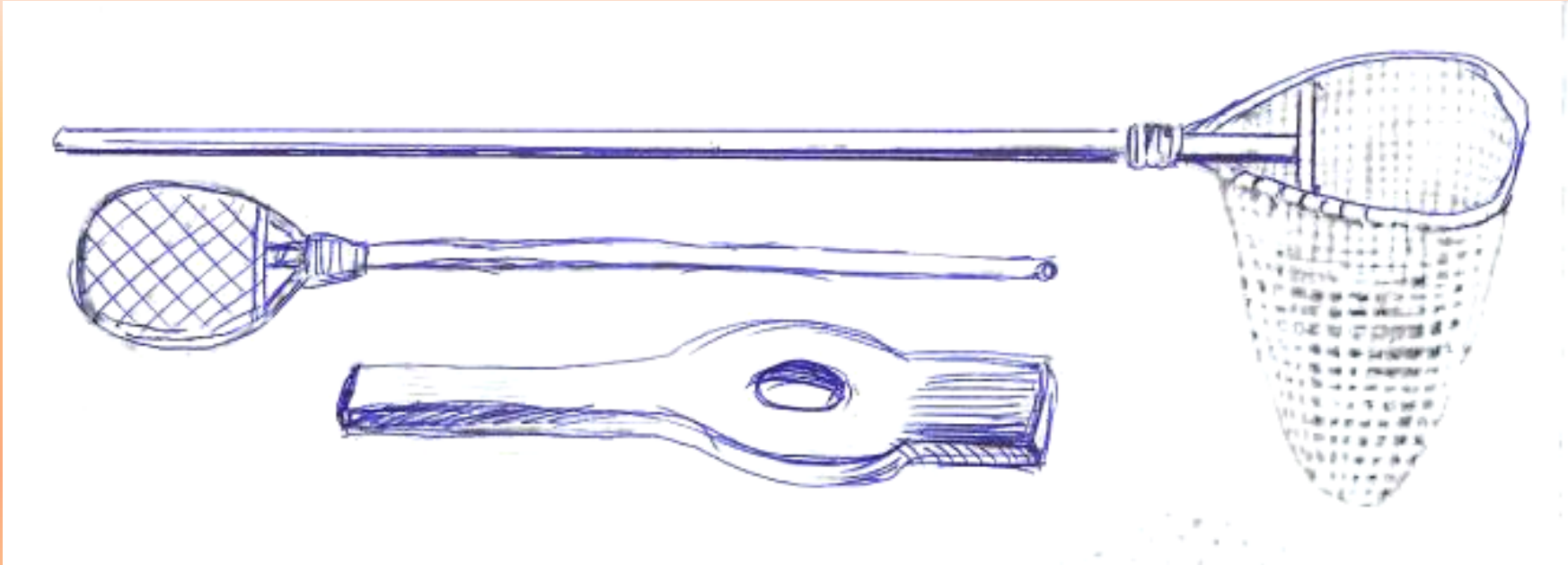
- Ууга сана киирэр мунханы алгыыллар, былыр сүөһү өлөрөллөр.

- Өлбүттээхтэр, оҕолонон дьахталлар уу булдугар киирбэттэр.

КӨРҮНҮН ТӨҢӨ БИЛЭБИН?

Байанай алгына

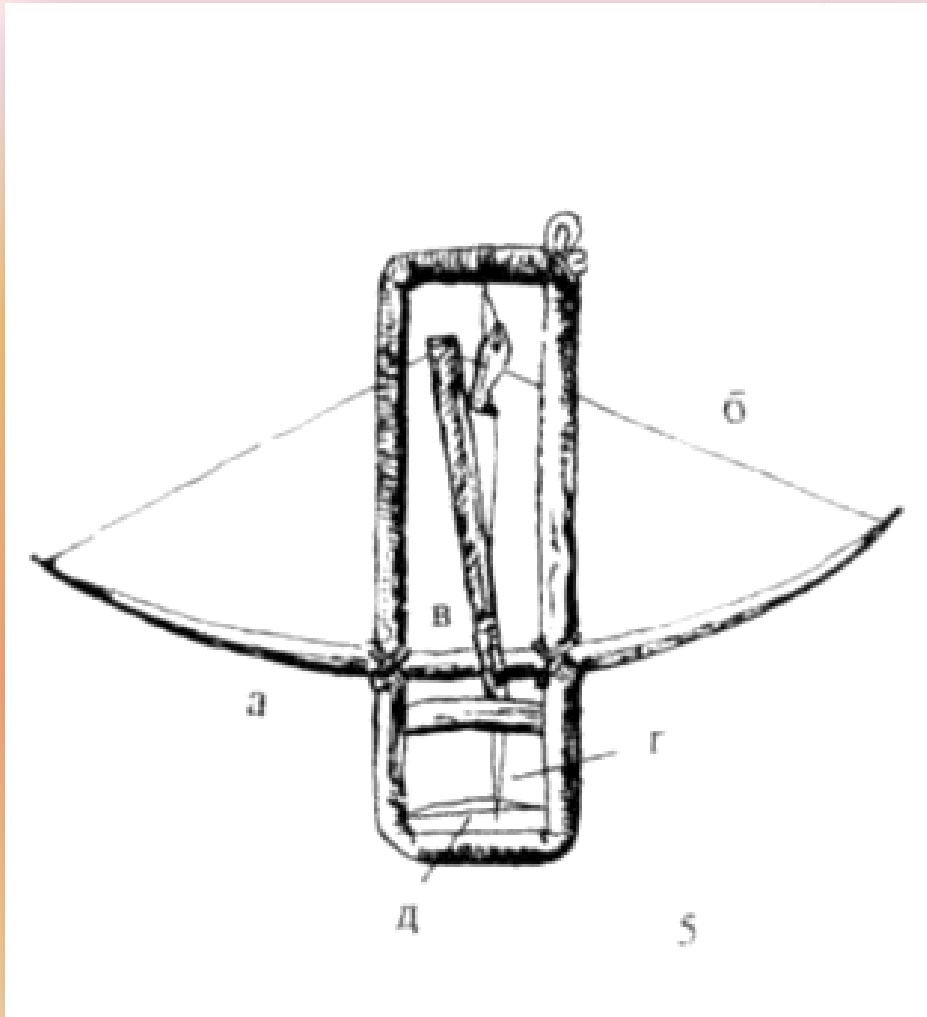
Куоппуту туттаачы
Кураҕаччы сүүрүк!
Барбыты баһааччы
Баай барыылаах!
Туора тобуктааххыттан
Тосхоллоон кулу даа!
Адаар муостааххыттан
Анаан кулу даа!
Ардай аһыылааххыттан
Айан кулу даа!
Үрүн түүлээххиттэн
Өллөйдөөн кулу даа!
Ааспыт да өттүгэр
Ааттаһар тылбын
Аһынар буоларын,
Көрдөнөр тылбын
Көдьүүстүүр баарын.

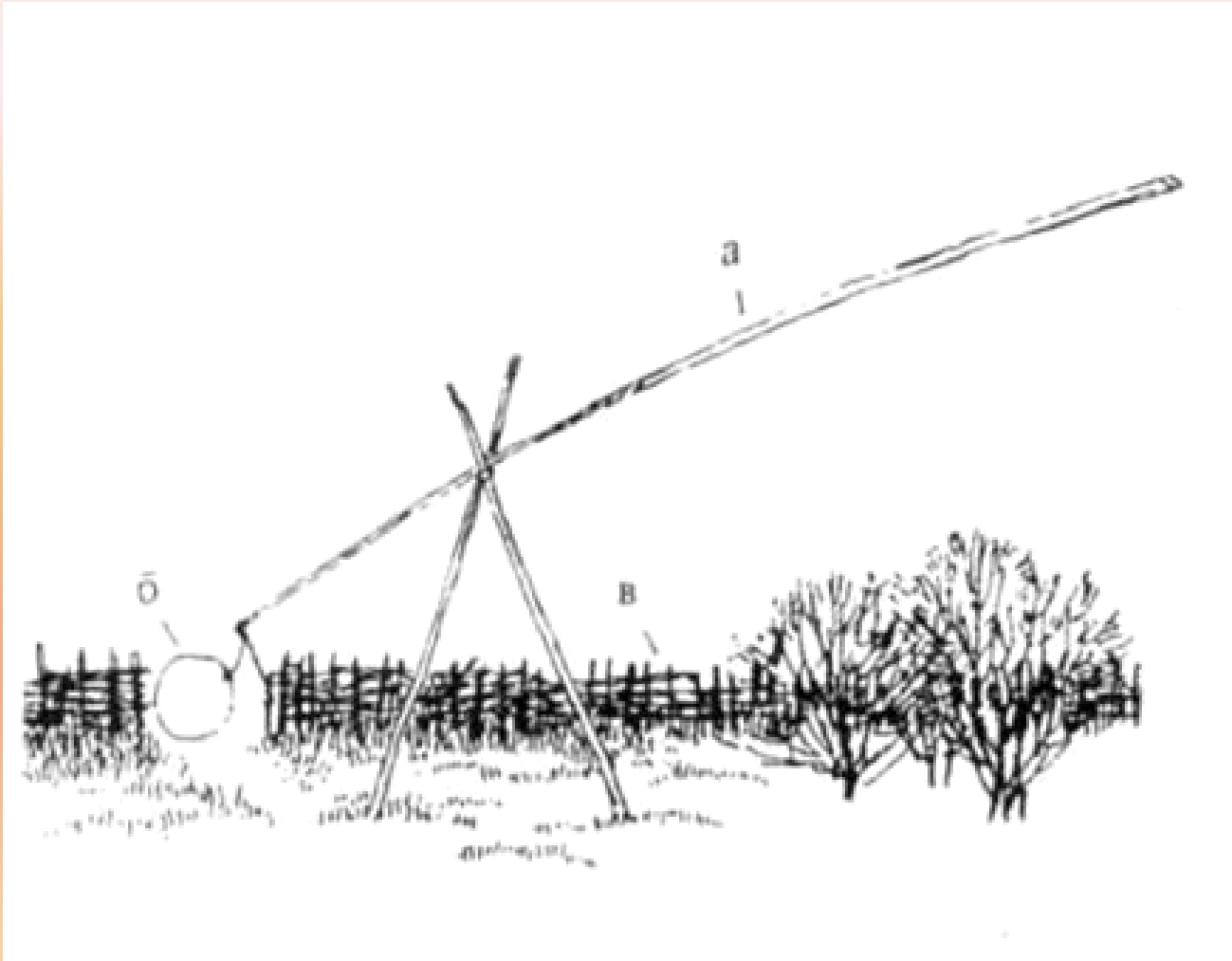
Тыя булдугар үгэстэр.

- Бултуу барарга Аал уот иччитин Хатан Тэмиэрийэни, Баай Байанайы аһатан, алгыс этэллэр. Бултуу тийбит сир иччитигэр эмиэ айах туталлар.
- Эһэни бултуу барарга эһэни, туттар сэби, сааны аатынан ааттаабаттар. Эһэни өлөрдөхтөрүнэ, үстэ суордуу хаһытаан баран эһэбэ: «Бу эйигин суордар таарыйаллар», - дии- дии сүлэллэр, астыыллар. Астаан бүтэн баран, курум эбэтэр чалым диэн малааһыны тэрийэллэр: эһэ иһин, хаанын, этин бииргэ буһаран сииллэр.
- Булт түүтүн, унуоҕун уокка бырахпаттар.
- Элбэх булду сэттээх диэн бултаабаттар.
- Бултарын харысхал, таптал ааттарынан ааттыыллар.
- Булду сытытан, үөн-көйүүр аһылыга онорботтор.
- Бултуу сылдьан айдаарбаттар, бас баттах тылласпаттар, үөхсүбэттэр.
- Бөдөн булду ытыгылаан унуоҕун ууран кэбиһэллэр. Бултаатахтарына – малааһынныыллар.
- Булду бобуулаах кэмигэр уонна төрүүр-ууһуур бириэмэтигэр бултаабаттар.
- Бултарын чугас дьонноругар, аймахтарыгар бэрсэллэр.

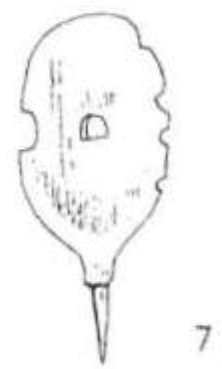
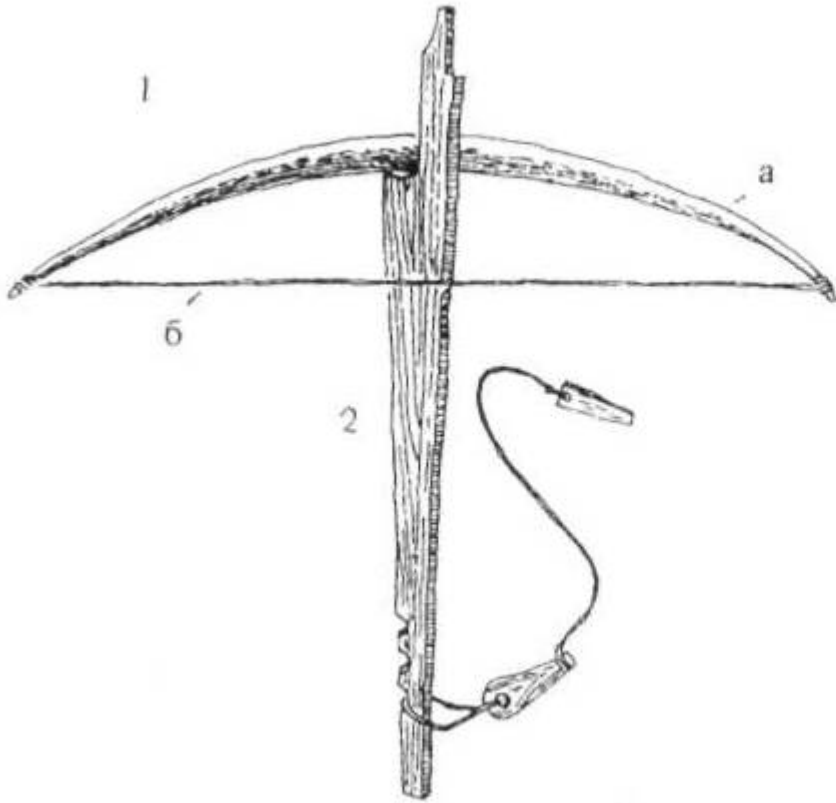
Бөрөнү бултуурга сиэр-туом:

- Бултаммыт кыыл өлүгэр оџо, дьахтар чугаһыра сатаммат;
- Өлөрүллүбүт кыыл төбөтө кииттэн утары хайысхаланар;
- Бултаммыт кыыл төбөтүн танаһынан эрийэ баайаллар;
- Кыылы саамай кырдыаџас киһи астыыр;
- Унуоџун, чөмчөкөтүн мээнэ бырахпаттар, ыт, оџо тыыпматын курдук харайаллар;
- Бөрөнү өлөрөн баран, айаџар ынах арыытын угаллар, тириитин сүлэн баран сүрүн былчыннарын быһаџынан быһа баттыыллар (сүрүн былчыннарын сиэртибэтин сиппэтин, булчуттан куопматын, төбөтүн былчыннарын сиэртибэтин хайдах тардарын уонна булчуту албаһынан хайдах кыайарын туһунан толкуйдаабатын диэн);
- Тириини сүлэргэ, сүһүөхтэрин араарарга быһаџынан тутталлар;
- Кыыл дьизэ сүөһүлэрин тардар эбит буоллаџына, айаџар аһаабыт тобоџун угаллар, сирэйин унуоџун сылгы сиэлинэн баайаллар уонна лаабыска харайаллар.

**Бултка сыһыаннаах
таабырыннар таайын**

**Кылаас чааһыгар
туох интириэһинэйи биллигит?**

СИЭР-ТУОМ АРЧЫЛЛАНЫ